הרב משה גנץ

הבעלות על רכוש הקיבוץ

בדפי הלכה אחדים הגדרתי את רכוש הקיבוץ מבחינת הלכתית כרכוש של שותפים. ברצוני לבסס בקצרה את ההגדרה הזאת, וגם להציג חלק מהמסקנות הנובעות ממנה.

א. דינה של חברה בע"מ:

1) במשפט המודרני קיים המושג "ישות משפטית נפרדת", לגבי חברה הרשומה כחוק. פירוש המושג הוא שהמשפט המודרני מתייחס לחברה כאילו אין היא קשורה כלל לבעליה. תביעה שיש לאדם כלפי החברה אי אפשר להפנותה כלפי הבעלים. יתכן שחברה תפשוט את הרגל ולא תוכל לשלם את חובותיה, ובעלי החברה יוכלו להמשיך לחיות חיי רווחה כמקודם, שהרי נתנו לחברה מעמד עצמאי בלתי תלוי ובלתי קשור בהם. גם הקיבוץ הוא אגודה בע"מ הרשומה כחוק.

2) הפוסקים בדורות האחרונים דנים הרבה בשאלה, האם המושג "ישות משפטית נפרדת" יש לו מקור או מקום בהלכה. ויש לדבר תוצאות מרחיקות לכת. למשל: אם נאמר שהבעלות על קיבוץ לביא איננה בידי חברי לביא אלא בידי "האגודה קיבוץ לביא בע"מ", בעל בית דמיוני כזה — כי אז רכוש הקיבוץ פטור מכל המצוות. שהרי התורה, בניגוד למשפט המודרני, מצווה רק את בני ישראל אבל לא גופים דמיוניים. אז אין צורך לבדוק חמץ במוסדות הקבוצה אלא רק כל אחד בדירתו הפרטית, אין חיוב תרו"מ וכו'. ולא רק זה, אלא אז, כנראה, אין גם מקום לאסור "לא תגנוב" על הגונב מהקיבוץ שהרי הבעלים המשונה והדמיוני של הקיבוץ איננו אדם כלל. אין כאן אלא קופה שמנהליה הם אנשים נבחרים מלביא, אבל בעלים אנושיים אין לה. דוגמא לדבר: הרשב"א כתב בתשובה תרס"ט שקופה של תלמוד תורה מותר לגבאי מעיקר הדין להלוותה ברבית. והטעם — אין כאן מלוה יהודי. גבאי הרי אינו בעל הכסף אלא רק המנהל. והתלמידים, גם הם אינם בעלים, כמובן.

3) רוב הפוסקים הכריעו, שאין שום יסוד בהלכה לקבל את המושג של ישות

משפטית נפרדת. כל חברה בע"מ יש לדון אותה כשותפות. אמנם שותפות עם תנאים מגבילים כמו שיתבאר בהמשך, אבל מכל מקום שותפות היא, ובעלי המניות, או אצלנו, חברי הקיבוץ — הם בעליה. על פי זה היו שאסרו לקנות מניות בחברה שיש לה חמץ ואינה מבערת אותו, מפני שבעל המניה הוא שותף. ואחרים טענו, שמכיון שהשותף הזה אין לו על פי התנאים זכות לקבוע מה ייעשה בנכסי החברה — אין זה נחשב כשלו לענין חמץ. ומכל מקום, בקיבוץ שבו החברים גם מנהלים את רכוש הקיבוץ, הריהם כבעלים ממש.

4) אף על פי שאין ההלכה מתיחסת ל"ישות משפטית נפרדת", והיא רואה אותה ככל שותפות, בכל זאת מקבלת ההלכה את מושג הערבון המוגבל. הכיצד? — אם אדם לווה ממני כסף, ומתנה אתי מראש שאת החוב אהיה רשאי לגבות רק מנכסי בית מלאכה מסויים שלו, והסכמתי לתנאי, ברור שאם בית המלאכה יישרף אפסיד את כספי גם אם הלווה הוא עשיר כקורח. מפני שרשאי אדם להתנות תנאים על ממונו וההלכה מתחשבת בתנאיו. ואם כן, כל הרושם חברה בע"מ הרי הודיע שתנאיו הם שאין גובים חובות החברה אלא מהערבון המוגבל.

ב. ה"שותפות" בקיבוץ:

1) אם ישאל השואל: איך אפשר לראות את הקיבוץ כשותפות, והרי הנכנס לקיבוץ נעשה שותף ממילא מבלי להשקיע פרוטה, והעוזב את הקיבוץ איננו יכול לקחת את חלקו בשותפות? — תשובתו, גם זה מתנאי השותפות, שמכיון שאין כוונת השותפים להתעשר ולעשות איש לביתו, אלא לבנות ישוב בארץ ישראל, על כן התנאים יהיו כאלה, שהנכנס שלא השקיע כלום יהיה שותף בנכסים, והיוצא אין לו בצאתו אלא מה שכתוב בתקנון.

2) ואמנם זו שותפות מיוחדת במינה, אבל מצאנו דוגמה לה במשנה (נדרים דף מז:). כידוע, יכול אדם לאסור את נכסיו בנדר על חברו. המשנה אומרת שאיסור זה יחול גם על חפצים שהמדיר והמודר שותפים בהם, ואז ייאסר על המודר להשתמש בחפצים אלה בגלל חלקו של המדיר. ואומרת שם המשנה, שהמודר אסור להשתמש בבית הכנסת ובארון הקודש וברחבה ובמרחץ של העיר. לעומת זאת רשאי הוא להשתמש בבורות שבדרך, ובהר הבית. הרי אנו למדים מכאן, שהמדיר הוא שותף ממש (יש לו בעלות לאסור בנדר) בבית הכנסת וברחבה של העיר. אף על פי שמי שמתישב בעיר בודאי אינו קונה לו בכסף חלק ברחבה, וגם כשיוצא אינו מקבל תמורה למה שהוא משאיר, בכל זאת, כל זמן שהוא תושב בעיר, הוא נחשב שותף בדברים האלה, ויכול לאסור את נכסיו. אמנם בורות שבצד הדרך אין לו בהם שותפות, כי הם אינם כלל בבעלותם של אנשי העיר. שהרי את

בית הכנסת רשאים מנהיגי העיר למכור כמבואר במסכת מגילה פרק בני העיר, אבל הבור, שהוא משמש גם את העוברים ושבים, אין עליו שום בעלות מוגדרת.

3) סיכום הדברים הוא שדיני ממונות בין החבר לבין הקיבוץ הם כיחס שבין שותף לרכוש השותפות. ואף על פי ששותפות זו שונה בפרטים רבים משותפות מקובלת, אין זה משנה. שהרי למדנו שיכול אדם להתנות בדבר שבממון.

4) וידעתי גם ידעתי שיהיו חברים שהמילה שותפות תקומם אותם, מפני שהשותפות מתקשרת בדעתם עם בעלי עסקים שכל אחד מהם לוקח חלק בשותפות רק למען רווחיו הפרטיים, בעוד שחברי קיבוץ בדרך כלל כוונתם בעיקר בניית הכלל. אבל יש לדעת, שהבחנה זו שהיא חשובה מאוד במישור הערכי והמוסרי, איננה משנה ולא כלום לגבי ההיבט המשפטי. וכבר ראינו שתושבי העיר נחשבים לשותפים בבית הכנסת שבעירם, אף על פי שגם שם אין כוונתם לרווחי הפרט.